

LODE WILS 95

BRUNO DE WEVER

VLAAMSE BEWEGING, SOCIALE BEWEGING?

Met het vorig jaar verschenen *Vlaamse beweging, sociale beweging?* zet Lode Wils definitief een punt achter zijn indrukwekkend oeuvre over de geschiedenis van de Vlaamse beweging.¹ Het verdient dan ook onze bijzondere aandacht. De titel is alvast veelbelovend, maar het vraagteken maakt hem ook enigszins enigmatisch. Er kan weinig twijfel over bestaan dat de Vlaamse beweging een van de belangrijkste sociale bewegingen is in de Belgische geschiedenis. De zopas verschenen digitale *Encyclopedie van de Vlaamse beweging* legt er met zijn duizenden lemma's voor evenveel organisaties, tijdschriften, uitgeverijen, militanten klein en groot getuigenis over af. Waarom dan dat ?. De inleiding tot het boek biedt een antwoord. Wils verwijst naar de Tsjechische historicus Miroslav Hroch die natievorming analyseerde als een sociaal proces dat een onderdeel was van de politieke modernisering als gevolg van de Franse Revolutie. Wils heeft zelf de theorie en het verklaringsmodel van Hroch geïntroduceerd in Vlaanderen.² Hij zet ze kort uiteen in de inleiding en komt er pas op terug in het besluit. In de meer dan 300 pagina's tussen inleiding en besluit is er niet echt sprake van een sociale geschiedenis van de Vlaamse beweging en de Vlaamse natievorming. Wils treedt ook niet in dialoog met auteurs die gepoogd hebben de theorie en het model van Hroch toe te passen op de Vlaamse casus.³ In feite is het boek in de eerste plaats een synthese van de vele artikels en boeken die Wils schreef over de totstandkoming van de vernederlanding van Vlaanderen. Het is een geschiedenis van de strijd tussen

1 Lode Wils, *Vlaamse beweging, sociale beweging?*, Aalter, Ertzberg, 2023, 429 pp. Voor een overzicht van het oeuvre van Wils zie het artikel van Lieve Gevers en Louis Vos in dit nummer. Dat het zijn allerlaatste boek is, deelde de auteur mee in een interview in *Knack*, 28 juni 2023.

2 L. Wils, *Naties en nationale bewegingen. De aanbreng van internationaal historisch en sociologisch onderzoek*, in: L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en geschiedenis*, Leuven, 1994, pp. 431-449.

3 Br. De Wever, F.-J. Verdoodt & A. Vrints, *De Vlaamse patriotten en de natievorming. Hoe de Vlaamse natie ophield 'klein' te zijn*, in: *WT*, jg. 74, 2014, nr. 4, pp. 217-248.

**LODE
WILS**

**VLAAMSE BEWEGING
SOCIALE BEWEGING?**

**ERTS
BERG**

**VLAAMSE
BEWEGING**
LODE WILS
**SOCIALE
BEWEGING**
?

ERTSBERG

politieke partijen en fracties over taalwetgeving vanaf het ontstaan van de Vlaamse beweging tot de eerste staatsvorming in 1970. Wie de ontwikkelingen van de “*etnische tegenstellingen*” daarna wil schetsen, zou een politieke geschiedenis van het land moeten schrijven, besluit hij in een epiloog (p. 375). In feite beperkt Wils’ blikveld zich ook grotendeels tot een politieke geschiedenis. In die zin is de titel van het boek misschien niet goed gekozen. Het handelt hoofdzakelijk over de lange en kronkelige weg van de totstandkoming van de taalwetgeving, over partijpolitieke strategieën en ingewikkelde compromissen, de processie van Echternach die ten slotte aankomt in een vernederlandst Vlaanderen. Het daarmee gepaard gaande proces van Vlaamse natievorming komt eerder onrechtstreeks aan bod. De bewuste en onbewuste sociale processen die ermee gepaard gaan worden niet systematisch behandeld.

Dat neemt natuurlijk niet weg dat *Vlaamse beweging, sociale beweging?* een bijzonder rijk boek is voor wie de inzichten wil leren kennen van de ongetwijfeld belangrijkste en meest invloedrijke auteur over de geschiedenis van de Vlaamse beweging. Het steunt op een enorme empirische basis die Wils van bij zijn eerste publicatie in 1954 gedurende welhaast 70 jaar opbouwde en het vat zijn verklarende inzichten samen. Of het daarmee ook een goede introductie is voor de beginnende Wilslezer, kan worden betwijfeld. Wils heeft weinig consideratie met wie minder goed geïntroduceerd is in de geschiedenis van de Vlaamse beweging. Het boek bevat een lange doorlopende tekst, met weinig tussentitels en nauwelijks tussentijdse besluiten. Zijn verhaal wordt bevolkt met personen en organisaties die zonder veel verklarende uitleg hun rol spelen. Een namenregister ontbreekt. Jammer dat de uitgever dit niet cadeau heeft gegeven aan de auteur (en de lezer).

- < De cover van Lode Wils’ laatste boek wordt omzoomd door een Belgische driekleur die subtiel overgaat in de geelzwarte kleuren van Vlaanderen. Het kan symbool staan voor de Vlaamse natievorming en het verdampen van België. Heeft de auteur het zo bedoeld? In zijn laatste interview in het weekblad *Knack* (28 juni 2023) opgetekend door Walter Pauli en Ewald Pironet zegt hij navolgende: “De Amerikaanse socioloog Karl Wolfgang Deutsch zegt: ‘Een natie is een grote groep mensen die in staat is om over een groot aantal onderwerpen beter te communiceren met elkaar dan met anderen.’ Dat is heel juist. Wij voelen ons met Vlamingen onder elkaar meer verbonden dan met de Walen en de Franstalige Brusselaars. En zeker nu. Sinds het begin van de federalisering in 1970 hebben we alle gemeenschappelijke lichamen en raden en commissies en verenigingen systematisch afgebroken. Wij kennen de Walen niet meer en zij kennen ons niet meer. Dat geldt ook voor onze politici. Ze kennen elkaar niet meer en dus vertrouwen ze elkaar niet meer. Daardoor kunnen ze niet meer samenwerken en kan dit land niet meer bestuurd worden.” En op de vraag of een land dan ook het best een natie is: “Uit die sociologische verklaring van wat een natie is, blijkt dat het inderdaad van belang is dat mensen van eenzelfde land ook gemeenschappelijke kennis en een historisch gevoel delen. Dat is natievormend. In Nederland wordt dat heel doelbewust nagestreefd en bevorderd. Het is dan ook geen toeval dat Nederland een sterke natie is, want Nederlanders werken daaraan. En ook Vlaanderen werkt daar nu aan, onder meer met de Canon. Ik vind het een heel goed initiatief én ik ben blij met het resultaat.” [ADVN VB 20882]

Voor de ervaren Wilslezer zal het geen verbazing wekken dat de auteur ook in dit boek zijn stokpaardjes berijdt. En hij doet dat met verve. De noten verwijzen vaak naar eigen werk. Maar hij integreert ook nieuw onderzoek, meestal als extra bewijs voor de standpunten en stellingen die hij verdedigt en toch ook enkele malen om correcties aan te brengen op wat hij zelf eerder schreef. In een eerste hoofdstuk over de periode 1830-1871 knoopt hij bijvoorbeeld aan bij het boek (2020) van Els Witte over de Belgische republieken in de eerste jaren van de Belgische onafhankelijkheid.⁴ Hij stelt vast dat er tussen deze prille democratische arbeidersbeweging en de vroege Vlaamse beweging weinig gelijkenis en contact bestond (p. 49). Ook voor Jacob Kats, die vaak opgevoerd wordt als progressieve flamingant, vindt Wils te weinig bewijzen dat hij actief betrokken was bij de taalbeweging. De revolutiegolf van 1848 zou de taal- en democratische beweging dichterbij elkaar brengen. Het vormde een nieuwe generatie flaminganten voor wie het niet meer alleen ging om de oude nationale taal, maar om de volkstaal tegenover de verfranse elite (p. 52). Maar desondanks behield de Vlaamse beweging hoofdzakelijk een *"middenstandskarakter"* dat een opening naar de arbeidersbeweging in de weg stond (p. 50).

Van Wils wordt vaak beweerd dat hij ten onrechte de Vlaamse beweging een katholieke motor toedicht. Zijn analyse is toch heel wat genuanceerder. Hij onderstreept het belang van democratische vrijzinnigen. Maar die zouden in de tweede helft van de 19de eeuw meer en meer gekneld geraken tussen enerzijds de doctrinair-liberale partij die de Vlaamse beweging afwees in termen die Wils doen denken aan de wijze waarop sommige Amerikaanse republieken de *black lives matter*-beweging als racistisch afserveren (p. 91) en anderzijds de klerikale partij die de Vlaamse beweging wel steunde maar waarin de grote levensbeschouwelijke en sociale vragen van de tijd onbespreekbaar waren (p. 92).

Het tweede hoofdstuk gaat onder de titel 'Vooral socialisme en christendemocratie (1871-1914)'. Het behandelt onder meer de vraag naar de verhouding tussen de Belgische Werkliedenpartij (BWP) en de Vlaamse beweging. Hij knoopt aan bij de *"baanbrekende"* studie van Maarten Van Genderachter over onder meer het Gentse socialisme⁵ die *"misvattingen van mij en van andere historici rechtzette"*, namelijk dat loutere steun aan flamingantische taalwetten niet het enige criterium is om bijdragen van individuen en groepen aan de zogenaamde *"Vlaamse bewustwording"* te beoordelen. Van Genderachter toont immers aan dat de Gentse socialisten, ondanks hun bij wijlen fel antiflamingantisme hebben bijgedragen tot de Vlaamse *imagined community*. Het is deze sociaalhistorische benadering van de Vlaamse beweging die een meer systematische analyse had verdiend. Al dient toch gezegd dat Wils ook ruim aan-

⁴ E. Witte, *Belgische republieken. Radicalen tussen twee revoluties (1830-1848)*, Kalmthout, 2020.

⁵ M. Van Genderachter, *Het Rode Vaderland. De vergeten geschiedenis van de communautaire spanningen in het Belgische socialisme voor WO I*, Tielt, 2005. Wils citeert het boek uitvoering (pp. 178-185).

dacht besteedt aan het vervolgonderzoek van Van Ginderachter over natievorming in België van onderop.⁶ Voor de verhouding van het Antwerpse socialisme tot de Vlaamse beweging steunt Wils op het onderzoek van Harry Van Velthoven om vast te stellen dat het “*de meest Vlaamsgezinde socialistische federatie van het land*” werd (p. 194). Maar hij is en blijft het met deze auteur oneens als het gaat over de analyse van de voortgang van de taalwetgeving. Volgens Wils werd die voortgang bevorderd door de Vlaams-katholieke electorale overmacht sedert 1884, terwijl Van Velthoven van oordeel is dat de afkalving daarvan, als gevolg van de afschaffing van het meerderheidsstelsel (1899), precies het tegenovergestelde effect had. Maar van Van Velthoven neemt hij wel over dat de Vlaamsgezinde liberale middenklasse meer dan haar katholieke tegenhanger “*het Vlaamse in correlatie [bracht] met het sociale*” (p. 212) en dat met Camille Huysmans in de BWP een strijdbaar flamingant aantrad. Huysmans lanceerde het van de Oostenrijkse socialist Otto Bauer overgenomen concept van culturele autonomie in de Belgische communautaire arena. Volgens Wils impliceerde dat het behoud van de Franse taaleilanden in Vlaanderen en dus het ondermijnen van de eentaligheid van Vlaanderen waar Frans Van Cauwelaert en zijn Katholieke Vlaamse Kamergroep naar streefde. Zoals bekend, beschouwt Wils Van Cauwelaert als de belangrijkste wegbereider van de eentaligheid van Vlaanderen die hij met volgehouden en behendige tactiek realiseerde. Kan men dan niet stellen dat Huysmans’ culturele autonomie, behalve een oprechte overtuiging, ook geen tactiek was? Ze gold immers ook voor de Nederlandstaligen in Wallonië en precies de erkenning van hun taalrechten was een struikelsteen voor de Wallingantische strekking in de BWP die volgens Wils de partij domineerde. Als taalrechten voor Nederlandstaligen niet mogelijk waren, dan bleef alleen de volledige vernederlandsing van Vlaanderen over.

Het derde hoofdstuk behandelt het interbellum. Het is genoegzaam bekend dat Wils de ontwikkelingen tijdens en na de Eerste Wereldoorlog beschouwt als het begin van het einde van het unitaire België, zo niet van België zelf. Antoon Vrints handelt erover in dit nummer. Wils vindt in het recente boek (2020) van de Duitse historicus Jakob Müller de bevestiging van zijn stelling dat de Duitse *Flamenpolitik* het anti-Belgische Vlaams-nationalisme creëerde.⁷ Maar of die ook de Vlaamse natie *implanteerde*, is nog maar de vraag. Die was toch in volle ontwikkeling al voor de oorlog en volgens sommige auteurs tekende zich in de jaren voor 1914 reeds een anti-Belgische stroming af. Paul van Ostaijen, waarover Kevin Absillis handelt in dit nummer, was er een exponent van. Zeker is wel dat het activisme een kleine beweging bleef die nauwelijks voet aan de grond kreeg, al blijft het opmerkelijk dat zoveel jongeren uit de culturele wereld die later hoge ogen zouden gooien zich engageerden in de collaboratie met de bezetter. Van Ostaijen was heus niet de enige. Zeker is ook dat het anti-Belgisch activisme ondanks zijn beperkte aanhang een grote impact heeft gehad. Daarvoor zijn volgens Wils

⁶ M. Van Ginderachter, *The Every Day Nationalism of Workers, a Social History of Modern Belgium*, Stanford, 2019.

⁷ J. Müller, *Die importierte Nation. Deutschland und die Entstehung des flämischen Nationalismus 1914 bis 1945*, Göttingen, 2020.

koning Albert en de politici verantwoordelijk die de gelijkberechting van de Vlamingen weigerden. Die verantwoordelijkheid begon al voor de oorlog doordat taalwetten op basis van gelijkheid werden geweigerd en in het bijzonder de taalwet op het leger die niet voorzag in taalhomogene eenheden: *“Vele historici loven terecht de verzoeningsgezindheid, durf en vasthoudendheid van de Broqueville, de koning, Vandervelde en Hymans, die in 1913 een consensus bereikten voor een herziening van de grondwet inzake stemrecht en voor de invoering van de algemene dienstplicht. Maar de verantwoordelijkheid van die vier politici voor het uiteenvallen van België, doordat ze tegelijk gezonde taaltoestanden in het leger weigerden, stellen die historici zich niet. Het activisme en de Frontbeweging zijn nochtans niet uit de lucht komen vallen”* (pp. 220-221).

Het anti-Belgische Vlaams-nationalisme zou volgens Wils na de oorlog groeikansen krijgen door de volgehouden weigering van taalgelijkheid door Albert en de door hem aangestuurde regeringen. Het zou ook al snel ten prooi vallen aan wat Wils de *völkische* verdwazing noemt (p. 210). Hij vermijdt de vraag of de fascisering van het Vlaams-nationalisme niet ook zijn oorsprong vond in de ontwikkeling van een reactionair Vlaams katholicisme dat het Vlaamse volk een natuurlijke door God gegeven status toedichtte. De stap naar Germaanse bloedmystiek was alvast voor de invloedrijke Cyriel Verschaeve niet groot. Wils gunt de priester-dichter overigens geen woord, tenzij ik erover gekeken heb. Een naamregister zou ook het werk van de recensent vergemakkelijken.

Het derde hoofdstuk handelt grotendeels over de totstandkoming van de taalwetten die dan toch vanaf 1932 eindelijk de gelijkheid in rechte en in feite van de Vlamingen realiseerden. Voor Wils is Van Cauwelaert er de architect van en weinig historici zullen dat tegenspreken. Dat de Frontpartij en later het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) die gelijkheid eerder tegenwerkten dan bevorderden, leidt ook niet meer tot grote polemieken. Dat is niet zo voor wat de rol van de BWP betreft. Wils voert er al langer een felle pennentwist over met Van Velthoven. In zijn laatste boek zet Wils nog eens de puntjes op de i: *“Niet meer de liberalen, maar het grote Waals-socialistische blok was de felste anti-Vlaamsgezinde kracht geworden, en daar durfde de Vlaams-socialistische minderheid niet tegen ingaan”* (p. 276). Maar wat dan met het *Compromis de belges* van 1929? Wils besteedt er uitgebreid aandacht aan en citeert het *Compromis* uitvoering (pp. 286-287). Hij noemt het een bewust dubbelzinnige tekst die de deur openliet voor het voortbestaan van Franstalig besturen in Vlaanderen als dat via referenda zou worden gevraagd. Van Velthoven spreekt dat in zijn laatste boek – dat opvallend ontbreekt in Wils’ bibliografie – niet tegen, maar wijst erop dat het *Compromis* in de historiografie overgewaardeerd wordt. Het hield slechts een paar maanden stand. In november 1929 kwam er nieuw socialistische vergelijk, opgesteld door de Luikse volksvertegenwoordiger Léon Troclet, dat in eentalige regio’s voorzag met slechts een minimale tweetaligheid.⁸

⁸ H. Van Velthoven, *Bevriende vijanden. Hoe de Belgische socialisten uit elkaar groeiden*, Kalmthout, 2019.

Maar Wils leest in dit rapport eens te meer een aanvaarding van Huysmans' concept van culturele autonomie en dus een principiële ongelijkheid tussen Vlaanderen met zijn inheemse Franstaligen en Wallonië met zijn Nederlandstalige inwijkelingen die op één generatie verfransten (p. 289). Terwijl hij er toch ook op wijst dat de angst van de socialistische Walinganten voor het ontstaan van Nederlandse taaleilanden in Wallonië een glijmiddel was om de taalgelijkheid te accepteren. Het vasthouden aan Huysmans' culturele autonomie kan dus evengoed worden uitgelegd als een handige strategie.

Het vierde en laatste hoofdstuk behandelt de periode na de Tweede Wereldoorlog. De tweede Vlaams-nationalistische collaboratie – veel breder dan het activisme en bovendien beladen met de misdaden van het nationaalsocialisme – had een grote impact op de Vlaamse beweging binnen de traditionele partijen. Vooral in de socialistische partij was dat het geval (p. 325). Maar desondanks wordt in 1945 het Vermeylenfonds gesticht als derde Vlaamsgezinde cultuurvereniging naast het Willemsfonds en het Davidsfonds die al in de 19de eeuw waren gesticht. Wils hecht groot belang aan dit feit maar reikt geen verklaring aan waarom precies op dat moment een Vlaamsgezinde *“socialistische vereniging met nationale allure”* (p. 327) ontstond terwijl die voor de oorlog ontbrak (p. 325).

Bij Vlaamsgezinden in alle traditionele partijen bestond de wil om voor eens en voor goed af te rekenen met het anti-Belgische Vlaams-nationalisme. Aan katholieke zijde speelde Tony Herbert een belangrijke rol. Maar in de Vlaamse beweging bleef een strekking actief die weigerde te breken met de collaboratie en die haar integendeel spoedig zou gaan verheerlijken net zoals dat gebeurd was met het activisme na de Eerste Wereldoorlog (p. 330). De afwikkeling van de koningskwestie deed de rest. Wils citeert de voorzitter van het Algemeen Christelijk Vakverbond August Cool die van oordeel was dat de troonsafstand van Leopold III *“meer anti-Belgen [heeft] gemaakt dan gedurende de twee wereldoorlogen”*.

Rond deze tijd wordt Wils zelf een actor op het Vlaamsgezinde toneel. Hij kan zijn historisch betoog dan ook larderen met eigen ervaringen en getuigenissen. Over de taalwetgeving van 1962-1963 die de taalgrens vastlegde maar ook de faciliteiten voor Franstaligen rond Brussel en langs de taalgrens getuigt hij dat hij als afgevaardigde van de Katholieke Vlaamse Hogeschooluitbreiding een vergadering bijwoonde van het Vlaamse Aktiecomité Brussel en Taalgrens. Paul Daels hield er namens de Vlaamse Volksbeweging een vlamme betoog tegen de capitulatie van de Christelijke Volkspartij (CVP) die faciliteiten had toegestaan. Maar in een privégesprek gaf Daels toe dat hij gehoopt had dat de CVP zou splitsen op de kwestie en dat vervolgens de andere partijen zouden volgen zodat het federalisme zou gerealiseerd worden. Op Wils' vraag waarom Daels het federalisme zo belangrijk vond, luidde het antwoord dat *“de Vlaamse mensen zich Vlaming zullen gaan voelen, wanneer het op hun identiteitskaart staat”* (p. 347). Deze anekdote geeft de gelegenheid even terug te keren in de tijd. Wils stelt dat Van Cauwelaert al in 1919 aanstuurde op een formele federalisering van de Katholieke Partij, maar daar niet in slaagde omdat de standsorganisa-

ties (Boerenbond, christelijke arbeidersbeweging en Landsbond van de Middenstand) vasthielden aan hun nationaal-Belgisch karakter en daarom aan een unitaire partij (p. 239). Na de verkiezingsoverwinning van Rex en VNV federaliseerde de Katholieke Partij dan toch met in Vlaanderen de stichting van de Katholieke Vlaamse Volkspartij. *“Zo werd plots verwezenlijkt wat Van Cauwelaert en anderen in 1919 en de volgende jaren hadden nagestreefd”* (p. 305). Maar nog maar een jaar eerder had Van Cauwelaert het erevoorzitterschap van de Katholiek Vlaamse Landsbond opgezegd, omdat die op een congres had beslist *“de noodzakelijkheid aan de entiteit Vlaamse gemeenschap publiek-rechtelijke structuur te geven”* (p. 305). De vraag kan worden gesteld of de federalisering van de partijen niet de federalisering van het land vooraf gaat. Men stelt in ieder geval vast dat de eerste tekenen zich na 1936 lieten zien met de oprichting van Cultuurraden en de splitsing van de Academies. Wils lijkt het daar mee eens te zijn, want als de CVP dan toch splitste als gevolg van de crisis rond de Franstalige Leuvense universiteit, besluit hij: *“Paul Daels [had] goed gerekend: de CVP scheurde en het federalisme was onvermijdelijk geworden”* (p. 353).

Wils zelf steekt niet onder stoelen of banken dat hij de verdrijving van de Franstalige afdeling van de gesplitste Leuvense universiteit naar Waals-Brabant een vergissing vindt. Het argument van de voorstanders dat de blijvende aanwezigheid van de Franstalige afdeling in het hart van Vlaams Brabant tot verdere verfransing zou leiden, volgt hij niet omdat er geen steun was – ook niet van de bisschoppen – voor een tweetalig statuut voor groot-Leuven zoals werd gevraagd door de drukkingsgroep van Franstalige professoren en personeel. Maar is verfransing alleen een kwestie van wetgeving? De verdere verfransing van Brussel en de Rand bewijzen het tegendeel.

Vlaamse beweging, sociale beweging? is een rijk boek dat een consistente verklaring biedt voor de wijze waarop het taalconflict in België is verlopen. Men hoeft het niet eens te zijn met elk aspect van de verklaring om het te waarderen. Voor de beginnende lezer over de geschiedenis van de Vlaamse beweging is het boek wellicht te hoog gegrepen. De titel is ook te ambitieus. Het boek biedt geen systematische analyse van de Vlaamse beweging als sociale beweging. Daarvoor is de focus te veel op de geschiedenis van de taalwetgeving gericht. Wils houdt geregeld wel even stil op het kruispunt tussen Vlaamse beweging en sociale kwesties als democratisering en lotsverbetering van de lage klassen, maar een stelselmatige onderzoek van de standpunten van flaminganten ter zake onderneemt hij niet. Dat hij zo hij een werf opent voor toekomstig onderzoek is geen geringe verdienste voor een auteur die op zijn 94ste nog een belangwekkend boek schrijft.